

Владимир Гвозденовић

ЕВРОПСКЕ СИЛЕ И СРПСКО ПИТАЊЕ

1912-1913

10. октобар 2012. Извор: Фонд Слободан Јовановић

„Срби јесу мали народ, али већег између Беча и Цариграда немамо.“ — Никола Пашић

Сања Живановић

19-ог октобра 1912. године, часа када су Српски добровољци под командом капетана Љубе Вуловића на положају Лисица закорачили на Косово, чуо се први пуцањ и први метак, који је смртно погодио Александра Сању Живановића, студента Техничког факултета у Београду, прву жртву јединог рата који је Србија желела у 20-ом веку, Првог балканског рата. Сања Живановић је био син Живана Живановића бившег председника Народне скупштине краљевине Србије и министра у више мандата Владе Краљевине Србије. Мајка му је Јелена Живановић, рођена Димитријевић, сестра Драгутина Димитријевића Аписа.

Тако је почело...

Оружје из Балканских ратова

Када размишљамо о историји 20-ог века и месту Србије у њој, не можемо а да не помислимо да је то историја ратова и прегнућа читавих генерација српског народа да се први пут од Косовске битке реши српско национално питање. Век који почео преломном 1903. годином и раскидањем више него тесних веза са Аустроугарском монархијом, које су не ретко биле на штету економских интереса Краљевине Србије, после збацивања јарма подаништва, претворио се у златно доба демократије. Тих десет година стварне демократије, у којој је Закон о штампи имао само један члан који је гласио: “Штампа је слободна“, завршава се збрајањем целокупне снаге српског народа и почетком јединог рата који су Срби желели у 20-ом веку, Првог балканског рата 1912.

Балкански савезници 1912.

Стварање Балканског савеза, који су чинили Србија, Црна Гора, Грчка и Бугарска уз нескривено покровитељство Русије, је почетком 20-ог века показао куда води одговорна

политика и заједнички интереси балканских народа, који су само удруженим снагама могли да реше пет векова дугу историју ратова и борби за ослобођење од Отоманске империје. Такав напор и заједничко решење проблема названог источно питање, није наишао на добар одзив код западних европских сила, поготово Аустроугарске и Немачке у њиховом маршу на исток, из једноставног разлога, што је представљао лош пример за њихове интересе на европском континенту, који се сводио на пословичну политику према малим народима „завади па владај“. Целокупан напор балканских народа током Првог балканског рата 1912-1913 је сатанизован у Аустроугарској и Немачкој штампи, уз нескривене претње војном интервенцијом на страни Турске, док је у једном делу медија савезничких земаља, Енглеској и Француској праћен са двама врстама извештаја и коментара, што свакако није случајно. Тај начин извештавања и коментарисања догађаја је изузетно видљив у делу штампе Уједињеног краљевства. Не треба ни сумњати да су највише на тапету били Срби и да је поред јавне, постојала и још увек недовољно позната тајна дипломатија. Циљ овог текста је и отварање питања да ли је тадашњи делимично благонаклон став и касније савезништво током Великог рата 1914-1918, званичног Лондона и Париза са Краљевином Србијом био изузетак или њихов стварни политички став. Бојим се да ће дубља анализа догађаја и прилика показати да је савезништво било преваходно руковођено интересом западних чланица сила Антанте да Немачка и Аустроугарска имају још један фронт у свом меком трбуху. Наравно, напомињем да моје мишљење ни у ком случају не оспорава жртве војника Уједињеног краљевства и Француске, који су своје животе оставили на територији Србије и Солунском фронту током Великог рата. Једноставно желим да српски историчари дубље расветле огромну жртву коју је српски народ поднео пре једног века, зарад решења српског националног питања и наравно да још једном одам почаст јунацима из бајке, српској генерацији која је својој отаџбини дала све.

Ратни сликари Васа Ескићевић-Излазак српске војске на море

Али, да бисмо имали целокупну слику тадашњих догађаја, морамо се осврнути на чињенице и историјске изворе. Датуми су по новом календару.

-13. марта 1912 након дугих преговора и притиска Русије, Србија и Бугарска склапају уговор о сарадњи и пријатељству. Уговор су потписали команданти војски земаља

потписница, генерал Радомир Путник и генерал Фичев. Један део уговора је имао јавни карактер и обухватао је одбрамбени део.

- 29. маја Грчка и Бугарска склапају уговор о војном савезу

- 2. Јула 1912. Србија и Бугарска су потписали тајни додатак уговора, којим је предвиђено да у случају рата са Турском, Бугарска мора да мобилише 200.000. војника, а Србија 150.000. војника.

- У јулу 1912. Бугарска и Црна Гора потписују уговор о војном савезу

- 19. септембра 1912. године балкански савезници упућују ултиматум Турској, у ком захтевају да Турска изврши реформу управе, спроведе административну аутономију, уведе локалне скупштине, допусти слободу наставе, успостави локалну полицију и др.

- Као одговор на ултиматум Турска 23. Септембра спроводи делимичну мобилизацију у балканским областима, заплењује ратни материјал који је преко Солуна упућен из иностранства у Србију и плени грчке бродове у Цариграду. Одговор савезника је био проглашење опште мобилизације 30. Септембра, да би и Турска учинила исто 1. октобра 1912.

-27. Септембра 1912. Србија и Црна Гора потписују споразум о савезу, којим се дефинишу правци деловања војски, питање заједничке команде у случају деловања на истој територији и клаузула да свако задржава оне територије које ослободи.

Српски и црногорски официри у Ђаковици

-Први балкански рат је почео 8 октобра 1912. године објавом рата Краљевине Црне Горе Турској. Србија и Бугарска су објавиле рат Турској 17 октобра а Грчка 19 октобра. -9. октобра ујутро, артиљеријским нападом црногорске војске на положаје турске армије код

Туза, почињу војне операције. Тог дана црногорска војска ослобађа Мојковац и Бијело поље

-15. октобра црногорска војска ослобађа Тузе

- 16. октобра црногорска војска ослобађа Беране

-Између 15. и 19. октобра турске снаге врше провокације и препаде према српској Трећој армији и добровољцима код Мердара

-21. октобра Трећа армија улази на територију Косова и Метохије и ослобађа је у наредним данима

Свечан улазак Генерала М. Живковића у Митровицу.
Entrée solennelle du général M. Givkovitch à Mitrovitz.

Улазак генерала Живковића К.Митровицу 1912.

- 21. октобра Прва армија напада Турске снаге правцем према Куманову, док Друга српска армија напада правцем Кратово – Страцин

-22. октобра Трећа армија ослобађа Приштину и Косово поље

- 22. октобра црногорска војска отпочиње операције ослобођења Скадра и заузимања утврђења Тарабош код Скадра.

-24. Октобра српска војска побеђује главнину турских снага у чувеној Кумановској битци (остаће забележено да су страни дописници пратили битку заједно са српском командом и престолонаследником Александром са узвишења изнад војишта, коментаришући манерве српске војске као дотада невиђене у историји ратовања)

Митраљеско одељење уочи Кумановске битке

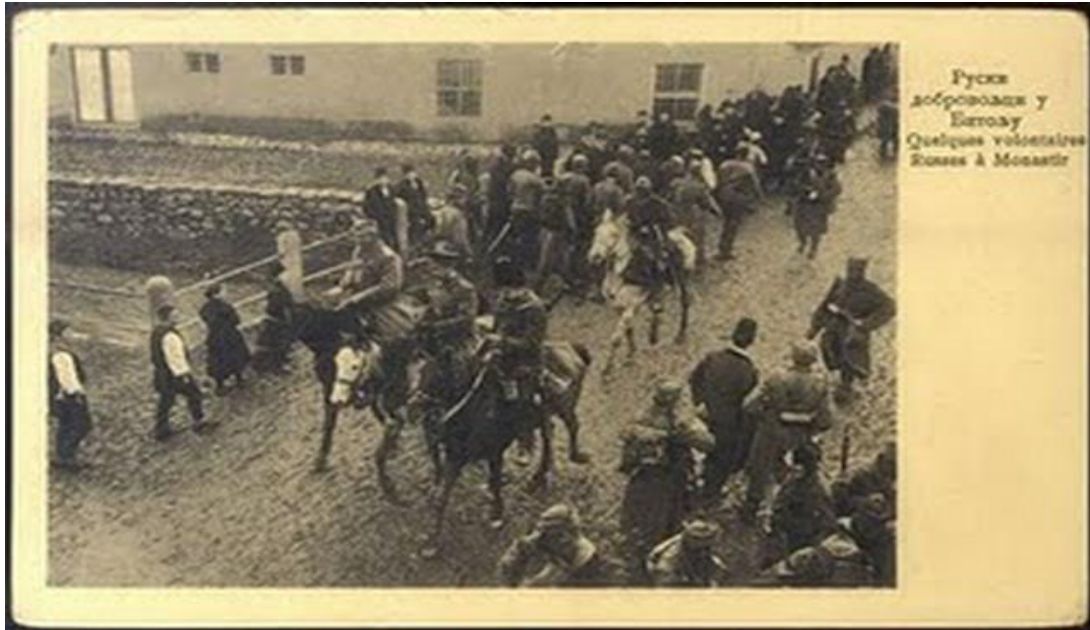
-25. октобра Прва армија ослобађа Скопље

- 28. октобра Прва армија ослобађа Овче поље и Велес

- 3. новембра одреди Друге српске армије, долазе у помоћ и прикључују се грчким и бугарским снагама пред Солуном

-7. новембра црногорске снаге које су са југа блокирале Скадар, у Љешу на Јадранској обали се спајају са српским снагама које су се преко албанских планина пробиле до Скадра.

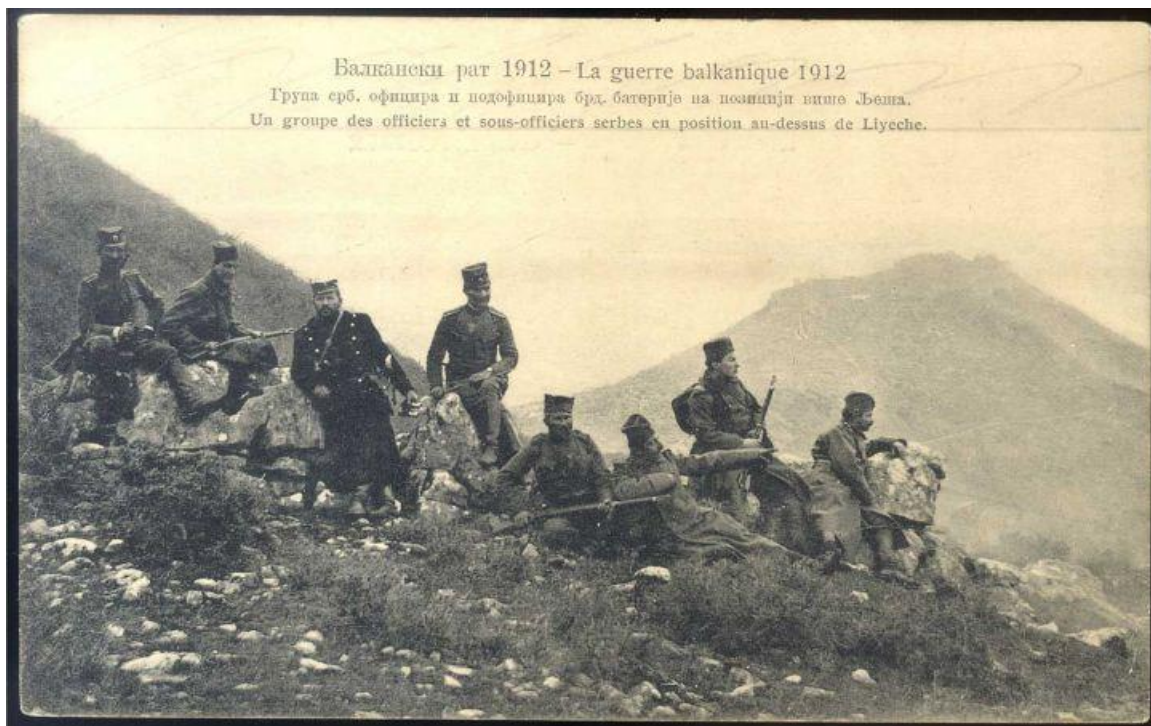
- 8. новембра Хасан-Таским паша потписује капитулацију и грчке снаге 9. новембра улазе у Солун, чиме је пресечена веза између источне и западне турске армије.

Руски добровољци у Битољу

-16. новембра почиње Битољска битка, завршава се ослобођењем Битоља 19. новембра и потпуним сломом турских снага.

- 20. Новембра српске снаге заузимају Драч и завршавају операције у Северној Албанији.

Српска војска у Албанији 1912.

-29. новембра Влада Србије формира Драчки округ у чијем су саставу били Драч, Тирана, Елбасан и Љеш (Северна Албанија са приморјем).

-3. децембра је закључено примирје између Турске са једне стране и Србије, Црне Горе и Бугарске, без Грчке, са друге стране, којим је утврђено да сукобљене стране остану на својим положајима, а да утврђења Јањина, Једрене и Скадар не могу имати помоћ у снабдевању.

-4. децембра Велике силе оснивају аутономну Албанију, чији су заштитници, а новостворена аутономија одмах потпада под велики утицајем Аустро-Угарске.

-13. децембра започиње Лондонска амбасадорска конференција пет Великих сила, којом је председавао енглески министар иностраних послова сер Едвард Греј. Велике силе захтевају од Турске да уступи сва подручја западно од линије Енос (Текидраг) – Мидија, Крит и сва острва у Егејском мору. Турска одбија ове захтеве и нуди само аутономију за Македонију и Албанију

- 22. јануара 1913 турска Влада одлучује да прихвати савезника.

- 23. јануара 1913 избија побуна Младотурака коју предводи Енвер – бег, турска Влада је оборена, Назим паша убијен, а Младотурци се успротивљују уступању Једрена и егејских острва.

-29. јануара 1913. услед одбијања Младотурака и ратних поклича из Цариграда, прекида се примирје успостављено 3. децембра.

- 3. фебруара 1913. настављају се ратне операције

-7. фебруара отпочињу српско-црногорске операције са циљем ослобођења Скадра, први напад здружених снага је одбијен, том приликом гине и један српски пилот, који је уједно и прва ратна жртва у историји авијације.

-9. фебруара турске снаге успевају да од Бугарских снага поново преузму Чаталдзу, који се на 40 километара од Цариграда.

-6. марта грчке снаге заузимају утврђење Јањину

-На основу уговорних обавеза о савезништву, почетком марта на позив Бугарске Владе, Српска влада шаље Другу армију под командом генерала Степе Степановића у Бугарску, са циљем да помогне бугарским снагама у заузимању утврђења Једрене (Адрианопољ) недалеко Цариграда.

25. марта 1913 године отпочињу борбе за Једрене. Операције одликује убитачна непрекидна паљба српске артиљерије, која је изазвала хаос у турским јединицама.

Српски војници на положају код Једрена 1913.

- 26. марта након почетка напада здружених српско-бугарских пешадијских снага, упркос великом броју војника, али исто тако и услед огромних губитака, командант турских снага Шукри – паша се након свог изричитог захтева предао српској војсци, заједно са 12 паша, неколико хиљада турских официра и 35 хиљада војника. Сав ратни материјал турских снага пада у руке српске армије, која га је потом недељама извлачила у Србију.

- 23. априла црногорске снаге улазе у Скадар, након предаје града.

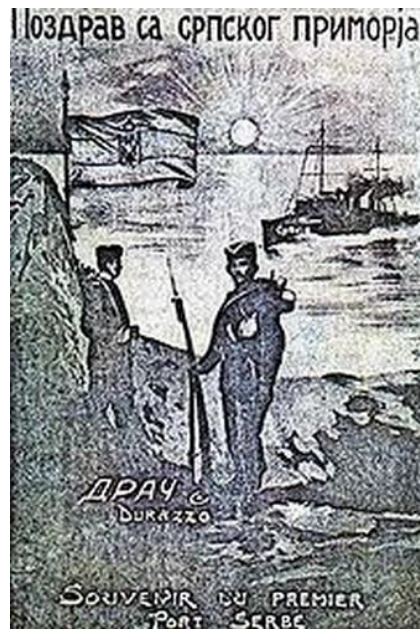
- 14. маја након ултиматума Великих сила, црногорске снаге напуштају Скадар и предају га у руке међународним трупима.

- 30. Маја 1913. Турска у Лондону потписује мировни споразум са балканским савезницама, одриче се територија западно од линије Енос – Мидија и острва у Егејском мору, формира се држава Албанија и укида турски феудални систем.

Када се прочитају горе наведене чињенице и све оно што се дешавало у периоду од октобра 1912 до маја 1913, може се закључити какву су пометњу међу европским великим силама Немачкој, Аустро-Угарској, Италији, Француској, Енглеској и Русији, изазвале горе наведене ратне операција, победе и промена мапе Европе.

Оно што је такође чињеница, то је да је Русија све време стајала иза балканских савезника, што је је непобитно и доказано у Циркуларном писму руског министра иностраних послова Сазонова, руским дипломатским представницима у иностранству 18. октобра 1912. Тим писмом је и дато упуство руским представницима да свим средствима спрече интернационализацију балканског рата, а пре свега спречавање Аустро-Угарске да нападне Србију, на чијим је границама држала мобилисане армије.

Из Првог балканског рата, а нарочито након Другог балканског рата и победе над Бугарском, Србија је изашла као регионална сила и земља која је по први пут од 14-ог века показала да је огромна препрека распарчавању Југоисточне Европе, или да искористимо данашње европске термине, сметња даљој балканизацији југоисточне Европе.

Поздрав са српског приморја

Краљевина Србија са непуних 3 милиона становника, јасно дефинисаним циљевима иза којих је стао целокупан народ, Влада и политичка елита, са сјајно обученом војском од 150.000. војника и официрским кором којем су Србија и част били све, показали су да су у стању да током неколико месеци изађу на Јадранско, Јонско и Егејско море, помогну савезницима, и са једном армијом дођу до предграђа Цариграда и угрозе турску контролу над Босфором и Дарданелима. Немојмо заборавити да је после пада Једрена, наступио хаос у Цариграду, бекства из града и припреме за његово напуштање, а све то у страху да ће балкански савезници повратити источни Рим и самим тим дефинитивно ставити тачку на турска средњовековна освајања. Наравно, овакав сценарио су спречиле Велике силе, предвођене Немачком, Аустро-Угарском и Италијом, а све то уз прикривену подршку тајне енглеске дипломатије, којој није нипошто одговарао руски утицај на мореузу између Средоземног и Црног Мора. То је и основни разлог прекида балканског рата маја 1913 године. Исто тако то је и разлог за подбуњивање Бугарске од стране Немачке и Аустро-Угарске да нападне Србију и покуша да измени границе успостављене након Првог балканског рата.

Подсећам да је Велика Британија своју Блискоисточну политику заснивала на одржавању турске империје, уз жељу да Турска остане на Босфору и Дарданелима. Политику подршке Турској, Уједињено краљевство напушта током Првог светског рата, након

уласка Турске у рат на страни Централних сила, 29. октобра 1914. Наравно да је Турска одмах блокирала Босфор и Дарданеле, помоћу ратних бродова купљених од Немачке. Да би спречили блокаду мореуза и несметане операције својој армији на Блиском Истоку и Персијском заливу, Велика Британија је 25. априла 1915 започела искрцавање на полуострву Галипоље, надомак Цариграда, са циљем преузимања контроле над Босфором и Дарданелима, заузимања Цариграда а на основу тајног договора са Русијом, да се након рата мореуз и Цариград предају Руској царевини. Цена те војничке авантуре и лоше процене 1912-е, је плаћена поразом и губитком 100.000 војника Велике Британије, повлачењем са Галипоља и премештањем дела јединица на Солунски фронт. Обавезе према Русији нису испуњене услед Октобарске револуције 1917-е године и изласка нових власти из рата.

Колика је умешаност тајне енглеске дипломатије и обавештајних служби у дешавања током Балканских ратова, поред нескривених притисака Немачке, Аустроугарске и Италије, нека послуже подаци из архива које је Велика Британија скоро објавила, да је њихова обавештајна служба стајала иза младотурског пуча 24. Јануара 1913, чије су вође иницирале прекид примирја и потоњи наставак балканског рата, а све са основним циљем спречавања преузимања контроле над Цариградом од стране балканских савезника. То је и основни разлог приклањања западних савезника силе Антанте – Велике Британије и Француске, захтевима Централних сила – Немачке, Италије и Аустроугарске на Лондонској конференцији од децембра 1912-е до маја 1913-е. Ти дипломатско – војни притисци, уз кампању сатанизације Србије и балканских савезника у западним медијима, су били толико велики да је Председник Владе Краљевине Србије Никола Пашић у свом својеручном коментару на телеграму српског посланика у Русији, Поповића, од 27. јануара [9. фебруара] 1913, у коме се износи мишљење да Русија неће моћи изборити да Србија добије Ђаковицу и Дебар, написао: **„Никад Србија, без боја неће допустити да Дебар и Ђаковица оду Албанији. Ако Србија пропадне на бојном пољу неће бар бити презрена од света“.** Након тога у демаршу великим силама српска влада наглашава да неће напуштати дебарску долину нити Ђаково [Ђаковицу] и Пећ са долином Белог Дрима **„на ма какво решење донеле велике силе“** те да **„из тих предела може истерати српску војску само јача војна сила“.** Подсећајући на историјске и моралне па и етнографске разлоге за такав став, Пашић инсистира да се великим силама пренесе **„Ми смо поднели великих жртава ради одржања мира и стварања Арбаније, даље их не можемо и нећемо подносити на ма одатле произашао најкрвавији рат“.** (Цитат из Књиге о Косову Димитрија Богдановића – издање САНУ 1986.)

Данас, када се Србија налази пред изазовом да се зарад још једне бајке о земаљском рају који се зове Европска унија, одрекне своје територије и постојбине Косова и Метохије, када су западне земље уједињене у свом захтеву као на Лондонској конференцији 1912-1913, Република Србија и целокупан српски народ морају изнаћи начин да не поклекну у новонасталим околностима и сачувају своју територију.

На жалост, у захтевима Запада нема ништа ново, већ по ко зна који пут поновљен циклични круг историјског трајања, у којем су се Србији и српском народу испостављали увек исти захтеви, да зарад себе нестане. Решење је само једно, прогласити политичку неутралност, а одговоре на том путу потражити у дилемама Србије са почетка 20-ог века, јер садашњост нам није донела ништа ново, само су имена актера промењена.

Ове редове посвећујем мојим прадедовима:

- **Чедомиру Гвозденовићу** – погинуо у приликом преласка Албаније у Љешу 1915.
- **Драгољубу Остојићу** – погинуо у Кумановској битци октобра 1912.
- **Живку Ђуровићу** – погинуо у Колубарској битци новембра 1914.
- **Веселину Савићу** – ратном заточенику логора Нежидер у Мађарској 1915-1918.
- **Миленку Остојићу** – нареднику Коњичке дивизије, који је осам година ратовао, поживео 100 година и нама праунуцима причао како је на Куманову 1912, сабљом разгонио Турке на буљуке, уз вечити наук како се воли наша мајка Србија.

Октобра 2012-е

Написао:

Владимир Гвозденовић

Литература:

- Димитрије Богдановић – Књига о Косову:
http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/index_c.html
- Деловање Уједињеног краљевства :
<http://www.rozanehmagazine.com/NoveDec05/AzarbayeganPart1.html>
- Драгољуб Р. Живојиновић – Велика Британија и српско питање на Берлинском конгресу 1878. године: <http://www.rastko.rs/istorija/delo/10076>
- Владимир Ђуровић – Историја српског народа:
<http://www.rastko.rs/istorija/delo/10076>
- Коста Николић – Лондонски пакт 1915. и границе Србије:
<http://www.rastko.rs/istorija/delo/11012>
- Адолф Бланки -Известие о стању народа у европској Турској:
<http://www.rastko.rs/istorija/delo/12915>